CERCLE D'ESTUDIS HISTÒRICS I SOCIALS GUILLEM OLIVER

kessE

L'ANARCOSINDICALISTA REUSENC JOAN GARCIA OLIVER

EL TREBALL DE LA DONA

CATALUNYA, ISRAEL I OCCIDENT

REPTES MEDIAMBIENTALS

2,50 € setembre 2006 núm. 40

PUBLICACIONS DEL CERCLE D'ESTUDIS HISTÒRICS I SOCIALS GUILLEM OLIVER DEL CAMP DE TARRAGONA

I
Franquisme a les comarques tarragonines
Jordi Piqué Padró (coord.), 1993

II
La ciutat de Tarragona a l'època de la dictadura de Primo de Rivera: aspectes de la vida urbana
Carme Gómez Cruz, 1994

III
La població de Tarragona al segle XVII
Roser Lozano Díaz, 1995

IV
La província de Tarragona durant el Franquisme (1939-1976). Política, societat i cultura
Josep Sànchez Cervelló (coord.), 1996

V
Tàrraco: mitologia i cultura religiosa
Maria Antònia Ferrer Bosch, 1997

VI
Les muralles de Tarragona. Defenses i fortificacions de la ciutat (segles II *aC-*XX *dC)*
Joan Menchon Bes & Jaume Massó Carballido, 1998

VII
Guerra civil a les comarques tarragonines (1936-1939)
Jordi Piqué Padró & Josep Sànchez Cervelló (coords.), 1999

VIII
Rics i poderosos, però no tant. La noblesa a Tarragona i comarca al segle XVIII
Salvador J. Rovira Gómez, 2000

IX
La taula de canvi i de dipòsits de Tarragona i la ciutat del seu temps (1584-1749)
Josep Maria Recasens i Comes, 2001

X
La història dels altres: Exclusió social i marginació a les comarques tarragonines (segle XIII-XX*)*
Daniel Piñol Alabart (coord.), 2002

XI
De l'erudit al turista. Inici de la projecció del patrimoni artístic i cultural de Tarragona (1834-1933)
Elena de Ortueta Hilberath, 2003

XII
La repressió franquista a Tarragona
Josep Recasens Llort, 2004

XIII
La Segona República al Camp de Tarragona
Josep Sànchez Cervelló & Jordi Piqué Padró (coords.), 2005

CERCLE D'ESTUDIS HISTÒRICS I SOCIALS «GUILLEM OLIVER» DEL CAMP DE TARRAGONA

Rambla Vella, 30
43003 Tarragona
tel. 97 25 10 10

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ

DADES PERSONALS

COGNOMS..... NOM .....

ADREÇA ..... CODI POSTAL..... POBLACIÓ ..... TELÈFON .....

DOMICILIACIÓ BANCÀRIA

BANC/CAIXA .....

QUOTA ANUAL
20 EUROS

ENTITAT ☐☐☐☐ OFICINA ☐☐☐☐ CONTROL ☐☐ NÚM. COMPTE ☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐

US PREGO QUE FINS A NOVA ORDRE CARREGUEU AL C/C O LLIBRETA INDICADA ELS REBUTS QUE US PRESENTARÀ EL CERCLE D'ESTUDIS HISTÒRICS I SOCIALS «GUILLEM OLIVER»EN CONCEPTE DE SUBSCRIPCIÓ.

TARRAGONA ..... DE.....DE .....

(SIGNATURA)

Distribució: **Arc de Berà**, tel. 977 773 402

40

índEx 40

DOSSIER

L'habilitat de triar. Memòria del treball de les dones en els magatzems de fruita seca > 4
Monterrat Soronellas, Toni Martí i Xisca Martorell

Molta feina i poc treball. Ideologia, pràctica i característiques del treball de les dones > 10
Jordi Roca i Girona

Aigua i sabó: quan les dones anaven al rentador >15
Dolors Joanpere i Isabel Martínez

MISCEL·LÀNIA

L'eco dels passos, quan el seny esborra larauxa. L'oblit de l'anarcosindicalista reusenc Joan Garcia Oliver >18
Jordi Martí Font

Catalunya, Israel i occident >22
Jaume Renyer Alimbau

Alguns reptes mediambientals >24
Toni Bara

FOTO D'AQUESTA PÀGINA
Dona anglesa treballant en una fàbrica d'accesoris per a la indústria armamentista, durant 1940.
Anònima.
"The Hulton Getty Picture Collection"

kessE

AnyXII. Tercèra època. Número 40
Tarragona, setembre 2006

Editat amb conveni amb l'Ajuntament de Tarragona

Amb la col·laboració de la Diputació de Tarragona

Edició
CEHS Guillem Oliver del Camp de Tarragona
Rambla Vella, 30
43003 Tarragona
Tel. 977 25 15 10

Direcció
Lluis Balart i Laia Colomer

Secretària
M. Rosa Gutiuérrez

Consell de redacció
Ivan Favà, Jordi Piqué

Maquetació
Jaume Llambrich

Col·laboren en aquest número
Toni Bara, Dolors Joanpere, Jordi Martí, Toni Martí, Isabel Martínez, Xisca Martorell, Jaume Renyer, Jordi Roca i Montserrat Soronellas

Disseny gràfic
Pele Viader Rapp

Fotografia Coberta
Fons De Muller. Arxiu Històric de Tarragona

Assessorament lingüístic
Alba Gatell

Imprimeix
Gràfiques Arrels
Polígon Francolí, parcel·la 3
43006 Tarragona

Tirada
425 exemplars

Dipòsit legal
T-160-1995

ISSN
1136-7865

Punts de venda

Tarragona: Llibreria La Rambla, llibreria La Capona, Llibreria Lo Raconet i Llibreria de la Generalitat.
Reus: Llibreria Galatea i Llibreria Gaudí

Adreça electrònica
info@guillemoliver.com

[Els articles publicats expressen només la opinió dels autors.]

eDITorial

El títol d'un article d'aquest número del Kesse resumeix molt bé l'esperit del present monogràfic, «molta feina i poc treball!». Dones i treball: moltes tasques desenvolupades, però tanmateix poc reconegudes socialment i encara menys remunerades econòmicament. Amb el present monogràfic volem donar veu a aquestes circumstàncies des d'un punt de vista històric (al llarg del segle XX) a les terres del Camp de Tarragona.

El treball femení realitzat en l'àmbit domèstic difícilment ha estat valorat com un treball d'interès, necessitats i repercussions socials, a l'escala que tradicionalment economistes i historiadors entenen l'Economia o l'Estructura Social d'un país. Això ha estat així perquè l'estudi de la família i la seva organització difícilment s'ha entès com a part estructural de l'organització d'una societat. La família s'ha vist com un argument d'àmbit privat, de portes endins, i en conseqüència l'economia domèstica, la formació dels infants, el benestar i salut de grans i petits, i tots aquells treballs desenvolupats a casa que contribueixen amb petits sous, són assumits com a «feines», o en el pitjor dels casos allò que les dones fan de «normal», de «natural». No es consideren «treball» fins que aquestes mateixes s'exerceixen fora de casa per anomenar-se aleshores activitats econòmiques, ensenyament escolar, salut pública, atenció i benestar social, etc. Quan finalment la dona s'incorpora al món laboral (en majúscula), s'endú amb ella la minusvaloració tradicional de la seva activitat, es menysté la seva capacitat de treball, la responsabilitat en l'assumpció de càrrecs i, sobretot, menor remuneració econòmica.

La voluntat del present monogràfic és evidenciar la inexactitud d'aquestes assumpcions, proveir noves visions per l'anàlisi historiogràfica i econòmica del treball femení, i explicar el caràcter d'alguns dels treballs desenvolupats per les dones al Camp de Tarragona.

Montserrat Soronellas, Toni Martí i Xisca Martorell

L'HABILITAT DE TRIAR. MEMÒRIA DEL TREBALL DE LES DONES EN ELS MAGATZEMS DE FRUITA SECA

La perspectiva de gènere ha permès descobrir fragments de realitats que ens havien quedat ocults darrere de versions recreades de manera convencional, que reconstruïen els fets comptant només amb els homes que, durant segles, s'han mantingut com els grans protagonistes socials. La història de les nostres societats s'ha explicat comptant sobretot amb la trajectòria d'homes, i d'algunes dones, que han ocupat posicions de poder, des de l'Administració local, l'empresa, l'Església, l'exèrcit o des de qualsevol altra instància de control social, econòmic, polític o ideològic.

Afortunadament, ja fa anys que vam començar a democratitzar la història i les diferents formes de revisió de les realitats de les nostres societats. Des dels seixanta, els historiadors van adonar-se de la importància de fer entrar en l'escena del relat històric a tots els actors socials i van començar a parlar de col·lectius que representen la immensa majoria de la societat i que fins llavors havien quedat al marge de la història. Les classes populars no havien interessat als investigadors més que en el moment en què calia parlar d'elles, indefectiblement, perquè s'havien rebel·lat contra l'autoritat o contra la fatalitat del seu destí de desposseïts. La història econòmica i social primer, i la història de les mentalitats més endavant, van descobrir el món de les coses petites, de les vides petites, dels pobles i d'homes i dones que no prenen les grans determinacions històriques però que fan la societat i la transformen, simplement decidint sobre quina pot ser la millor manera de viure la seva vida i de procurar per la vida dels que tenen més a la vora.

La història va canviar molt en el moment en què va començar a parlar de vides petites. No es tractava només de parlar d'una altra gent, sinó també de tractar sobre unes altres coses. L'interès, fins llavors centrat en la revisió dels grans esdeveniments polítics i econòmics, va començar a desviar-se cap a temes relacionats amb la reconstrucció de les formes de vida de les societats del passat, de la forma com la gent vivia la seva quotidianitat: el treball, la religiositat, la família, la salut i la malaltia, l'alimentació, les formes d'organització, la vida domèstica...[2] L'abordatge d'aquestes qüestions, que podem situar en una visió sociològica i antropològica de la realitat històrica, ha adreçat a l'investigador cap a la presa en consideració de nous subjectes d'estudi, i és en aquest sentit que la història va començar a parlar de les dones, de totes les dones. Avui gairebé ens provoca un somriure pensar en com es pot treballar sobre realitats passades o presents sense tenir en compte la meitat de la població que les protagonitza, però ha estat així durant molt de temps i, a vegades encara és així, sense qui ni tan sols en tinguem consciència. Les dones han estat històricament en el cantó menys visible de la societat; la seva participació social ha estat poc valorada, fins i tot per les dones mateixes, atès que hi ha hagut consens general en considerar que la dona s'ha ocupat de qüestions essencials però poc importants. Podem arribar a reconèixer que les tasques d'atenció a les persones són essencials, perquè d'elles en depèn la vida, i al mateix temps valorar que són poc importants en el context de les grans qüestions que decideixen el que passa al món. Fa temps que s'ha començat a treballar per canviar aquest biaix, però encara hi ha molta feina a fer.

Aquest article vol aportar-hi el seu granet de sorra explicant el treball que durant molts anys han realitzat les dones en una activitat econòmica molt important a les comarques de Tarragona: la producció i comercialització de fruita seca. Fins a l'arribada de sofisticats processos mecanitzats, i encara després que les màquines s'hagin incorporat a la feina,

les dones s'han ocupat de triar amb cura les avellanes i les ametlles que s'havien de trencar i preparar per comercialitzar-les. Reus és la ciutat des d'on s'ha comercialitzat la major part de fruita seca produïda a les nostres comarques però també arreu de l'Estat. Aquesta ha sigut, doncs, una activitat econòmica clau per a la ciutat des de finals del segle XIX i durant tot el segle XX, una activitat que l'ha mantinguda molt vinculada a tots els pobles productors, especialment els de la seva àrea d'influència més immediata, que han trobat a Reus el lloc des d'on vendre les seves produccions agràries i on comprar tot allò que han necessitat. Tot plegat ha permès configurar el tarannà de la ciutat actual, tanmateix, avui, el comerç dels productes agraris que li va donar sentit i significació (fruita seca, olis, vins i licors) ha deixat d'ocupar la posició privilegiada que havia tingut fins fa només vint-i-cinc anys i ha esdevingut tan sols una més de les activitats –potser ni tan sols la més coneguda– amb què la gent pot identificar la ciutat.

Els magatzems de fruita seca han estat els espais industrials en els quals s'han desenvolupat els processos de neteja, selecció i transformació prèvia a la comercialització, de la fruita seca, i les dones, les protagonistes indiscutibles d'aquests treballs. Malgrat tot, malgrat haver estat una activitat transcendental a la ciutat, i malgrat haver ocupat cada any a centenars de dones en èpoques en què estaven poc incorporades al mercat de treball (la primera meitat del segle XX), la ciutat ha guardat poca memòria d'una realitat que pensem que és singular i molt significativa per a l'estudi de la participació laboral de les dones i de la trajectòria del Reus contemporani.

Els pobles i la ciutat: producció i comerç de la fruita seca

La fruita seca ha significat, des de la segona meitat del segle XIX, quan el seu conreu comença a estendre's pels pobles del Camp de Tarragona, un vincle d'unió i un recurs de relació econòmica, social i cultural entre els pobles i les ciutats, especialment amb Reus que, com hem dit, és la ciutat que ha concentrat la comercialització d'aquests productes, però també amb Tarragona perquè és a través del port que des del XIX es va donar sortida a la fruita seca del Camp en direcció a països d'Europa i Amèrica.

El protagonisme de l'avellana en l'agricultura dels pobles del Camp de Tarragona s'inicia tímidament durant la segona meitat del segle XIX,[3] quan la vinya comença a tenir alguns problemes associats a les malures provocades per fongs. Arran dels bons resultats i de la tasca de difusió de particulars i d'institucions, el conreu de l'avellaner es va anar expandint i es van dur a terme iniciatives privades i públiques encaminades a estimular-ne la productivitat.[4]

L'any 1910 a la demarcació de Tarragona hi havia més de dos milions d'avellaners i s'hi produïen al voltant de 20.000 tones d'avellana, el 60% de la producció espanyola. L'any 1916, Reus comptava amb setze exportadors d'aquests productes, quatre dels quals disposaven de trencadora, indicador que almenys una part de la producció ja era tramesa a l'estranger en gra i no en closca com durant el segle XIX.[5] No obstant això, l'època gloriosa de la producció i el comerç de fruita seca l'hem de situar des de la dècada dels quaranta i fins a la dels vuitanta. Les xifres de superfície de conreu i de producció es mantenen força invariables des de finals de la dècada del 1940, quan la reconversió al conreu de l'avellana ja estava feta, fins a la dels seixanta[6] i, fins i tot podríem dir que fins als anys vuitanta, moment en què es va arribar a la màxima producció, abans de la crisi de preus de finals d'aquesta dècada.[7] L'especialització agrícola de la comarca va anar desenvolupant un sector agroindustrial i sobretot comercial molt potent, ubicat a Reus i estretament vinculat amb els pobles de la vora a través d'una tupida i ben tramada xarxa de corredors comercials que feien d'intermediaris entre el pagès i l'exportador i que portaven els fruits des dels pobles del Camp cap a la ciutat. Els exportadors defensaven els seus interessos, arredossats a la Cambra del Comerç i de la Indústria i ocupant alguna posició de poder en l'Administració local, provincial o, fins i tot, de l'Estat.

Alguns dels exportadors reusencs van acabalar fortunes importants i van formar part essencial de la classe burgesa més acomodada del Reus d'abans i, més encara, de després de la guerra, especialment entre els anys quaranta i seixanta del segle XX. Els exportadors més importants –entre els quals es troben els Cochs, Alimbau, Fontana, Llopis o Sabater– van conformar, junt amb d'altres,

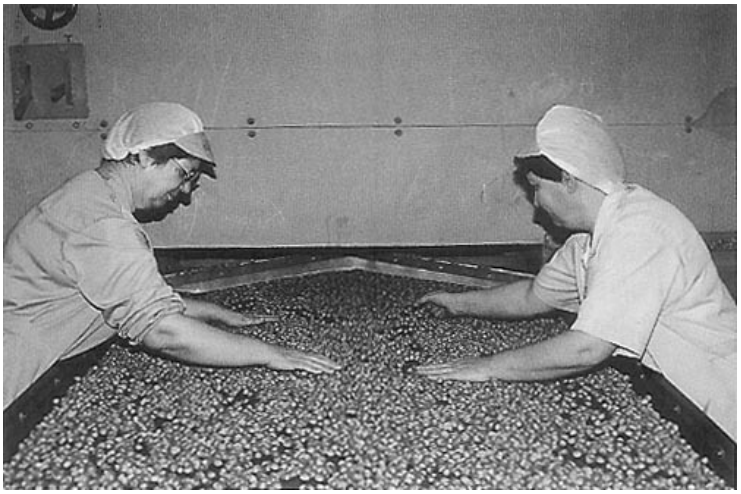

l'elit de la ciutat on compartien espai urbà, que no estils de vida, amb els treballadors i treballadores dels diferents comerços i de les activitats industrials, comercials i artesanes del Reus d'aquells anys.[8]

La majoria d'exportadors tenien magatzems equipats amb trencadores amb les quals esclofollaven les avellanes, les ametlles i, en menor mesura, les nous, per portar-les en gra al mercat. El trencat, en el cas de l'avellana i de les nous, i el repelat en el cas de l'ametlla eren les úniques intervencions que l'exportador feia sobre el producte abans de comercialitzar-lo, una situació que va canviar de manera radical a partir de la dècada dels anys vuitanta, quan es van imposar els processos d'elaboració agroindustrial actuals. L'any 1916 només quatre dels setze exportadors de fruita seca de Reus tenien el magatzem equipat amb la trencadora, però el 1936 ja consta l'existència de catorze màquines esclofolladores repartides en deu magatzems. A partir dels anys cinquanta, aquesta activitat comercial i industrial augmenta, fins que l'any 1970 ja es registren trenta-cinc exportadors a la ciutat.[9] Cap aquesta època, els magatzems, que fins llavors estaven ubicats al centre de Reus, com el carrer de Sant Llorenç, van anar sent desplaçats, primer cap a carrers més perifèrics de la trama urbana i, a la dècada de 1980, als polígons industrials, on era més fàcil tenir l'espai suficient per afrontar la modernització de les instal·lacions i la mecanització inherent a l'activitat industrial i molt mecanitzada que s'hi desenvolupava.

La feina a la cinta, la feina de triar

Amb màquines o sense, una part essencial de procés de transformació de la fruita seca que es duia a terme en els magatzems la realitzaven les dones. En els magatzems hi havia una forta segmentació dels processos de treball en funció del gènere. No cal dir, que les feines de direcció i gestió les feien els homes, els amos i alguna altra persona de confiança, a vegades un membre de la mateixa família, i alguna dona ocupada en les feines de secretaria i d'administració realitzades des de les oficines. Els homes també eren presents en el magatzem fent les feines de peonatge, de càrrega i descàrrega i també, els de més confiança, les feines més qualificades de control i de realització efectiva dels processos de pelar i torrar el producte, així com la supervisió de tota la maquinària de les instal·lacions i de la tria del producte, que era la feina que més treballadors ocupava i que era realitzada exclusivament per les dones.

Dones arrenglerades a banda i banda d'una cinta transportadora d'avellanes o ametlles que, un cop trencades, calia triar fins a deixar-les netes de bocins de closca, de podrits o de gra trencat o de mala qualitat. Avui una part d'aquest procés ha estat substituït per màquines electròniques que, per sistemes diversos fan la selecció del producte, però encara és necessària la intervenció de persones, sempre dones, que fan la revisió final, la més important, per assegurar que la fruita seca surti del magatzem amb la qualitat desitjada, amb tot el seu valor.

Triar era una feina pesada, cansada, monòtona, que es prologava en llargues jornades i que, fins que s'hi estava acostumat, arribava a marejar, pel moviment continuat de la cinta transportadora que feia passar el fruit, sense ombra de repòs, per davant de les mans i dels ulls de les dones que treballaven als magatzems. Les avellanes, un cop trencades, i les ametlles després de trencades i, altre cop, després d'escaldades i pelades, passaven per davant de la mirada atenta d'unes dones que, afirmen, treballaven únicament per portar uns diners extres a casa. La feina de triar era poc agraïda i, fins molt recentment, s'ha fet en unes condicions de treball molt precàries, tant és així, que, de fet, les dones que hi havia treballant just després de la Guerra Civil afirmen que era la pitjor feina en què una dona es podia ocupar, la més devaluada en el context de la ciutat perquè era considerada una feina bruta, pesada, perquè calia aguantar durant hores asseguda en la mateixa posició d'inclinació, en entorns de magatzems grans, freds a l'hivern, calorosos a l'estiu, i en un ambient d'un soroll eixordador i ple de pols.

Era una feina associada a dones grans, dones que a la millor ja s'havien iniciat en el mercat de treball abans de casar-se, potser com a minyones o treballadores del tèxtil, a les sederes i que, un cop casades buscaven una feina que els proporcionés alguns diners que complementessin el sou del marit i que fos compatible amb la feina dels fills i de la casa. Les dones més joves preferien treballar al comerç, a les fàbriques o en el servei domèstic, abans que als magatzems, una situació que va anar canviant a mesura que les condicions de treball van millorar poc o molt, amb la mecanització i amb les exigències sanitàries i de salut laboral. Malgrat estar mal valorada des d'un punt de vista social, algunes dones preferien el treball als magatzems perquè es concentrava en uns mesos de l'any: el gruix de la feina de triar fruita seca es duia a terme entre els mesos de setembre a desembre, per a la campanya de Nadal, i com a molt, s'estirava fins al febrer. Durant aquest període, a les dones els calia treballar fent jornades laborals molt llargues per poder donar resposta a la demanda del producte en el mercat, i les obligava a fer ve-

ritables giragonses per poder cobrir també la cura de la casa i la família, en les condicions en què la societat els ho demanava. També hi havia algunes dones que es mantenien com a plantilla fixa dels magatzems per cobrir la feina de l'any, però eren molt poques i, algunes, fins i tot complementaven el treball en el magatzem amb la realització de feines domèstiques a la casa dels amos, o a les oficines de l'empresa, en els moments en què no hi havia fruit per triar.

La feina estava mal pagada, i, evidentment, els salaris de les dones eren molt inferiors als dels homes. Cap a finals de la dècada de 1950, les dones que triaven a les cintes guanyaven una setmanada de dues-centes cinquanta pessetes, mentre que els peons del magatzem, que realitzaven feines poc qualificades de càrrega i descàrrega, en guanyaven sis-centes. Una tal desigualtat salarial no es podia justificar de cap manera i, malgrat tot, les dones es consideraven ben pagades perquè a casa no guanyaven res, acostumades com estaven a la manca de valoració social i econòmica del treball domèstic, i, tanmateix, als magatzems, fent moltes hores, aconseguien uns ingressos extres que consideraven molt valuosos. Les dones no fan una valoració positiva de la feina realitzada, però valoren l'aportació econòmica que els suposava i, també, la relació que establien amb les companyes de cinta. No cal dir, que la major part de les treballadores eren contractades eventuals i, durant molts anys, sense drets a vacances ni a pagues extraordinàries. Els magatzems més grans, en les èpoques de més feina, havien arribat a tenir unes dues-centes dones amb contracte temporal, especialment a partir de la dècada de 1970, quan la producció de fruita seca i l'activitat comercial eren en el seu punt àlgid.

Fins a l'arribada de la democràcia, la relació dels amos amb els treballadors responia a la lògica del paternalisme segons la qual el propietari procurava personalment per apaivagar les dificultats més corprenedores dels seus treballadors; així, en cas de mort o de malaltia de l'obrer o l'obrera o d'algun dels seus familiars directes, l'amo prestava el seu ajut, així com també els companys de magatzem, que s'anaven passant una senalla on dipositaven alguns diners per socórrer a l'amic. No hi havia un context sindical normalitzat[10] en què negociar les condicions i les relacions laborals. Cap a la dècada de 1970, van anar fent acte de presència, des de la clandestinitat, els sindicats que avui són majoritaris, i es va constituir un sindicat propi del sector: l'Agrupació de Treballadors de Fruits Secs de Reus, que amb els anys va desaparèixer.

Per als exportadors era vital aconseguir mà d'obra femenina per realitzar el procés de triatge de la fruita seca. Sota l'argument que les dones eren més hàbils que els homes en la realització del triatge, els empresaris aconseguien abaratir els costos de producció mitjançant la contractació de dones amb salaris situats fins a tres vegades per sota dels que percebien els homes. El discurs de l'associació entre unes suposades habilitats femenines (agilitat de dits, capacitat de concentració, cura en la selecció) i el tipus de feina ha estat i és encara un recurrent en la selecció de les dones com a personal laboral idoni. Fos com fos, els exportadors magatzemistes han buscat dones per treballar als magatzems i els processos de migració interna que van portar tantes persones del

sud de l'Estat a viure a Catalunya, els va permetre trobar en les dones immigrades que arribaven a Reus un contingent de treball femení molt valuós en el procés de selecció i elaboració de la fruita seca. L'observació de les llistes de dones contractades durant la segona meitat de la dècada de 1960 en alguns magatzems ens fa evidents les procedències d'aquestes dones: Càceres, Almeria, Còrdova, Jaén, Toledo, Badajoz, Conca, Ciudad Real i Castelló. Eren dones joves, algunes amb només catorze o quinze anys, però majoritàriament ja casades, amb capacitats, tot i que sense cap qualificació laboral, i amb ganes de treballar per guanyar diners i per poder consolidar la seva situació a la ciutat que havien escollit com a lloc de destinació del seu procés migratori. S'havien trobat la fam i les ganes de menjar i el procés de reclutament de les treballadores anava funcionant tot sol gràcies a les xarxes organitzades espontàniament per les mateixes dones que, després d'haver treballat un primer any a la cinta de triar actuaven com a baules a través de les quals els magatzems trobaven les obreres que necessitaven. El sistema de contractació temporal permetia acomodar cada any la plantilla a les necessitats productives de l'empresa sense que una potencial reducció del nombre d'empleades suposés cap cost laboral a l'empresari.

Treballar a casa, treballar al magatzem. La conciliació i el valor del treball

La necessitat de compaginar l'activitat laboral fora de casa amb el treball domèstic és un argument molt desenvolupat en la literatura sobre la participació laboral de la dona. Hi hem anat fent algun esment al llarg de l'article, en especial quan ens hem referit al fet que l'estacionalitat del treball als magatzems afavoria la participació de les dones perquè els permetia concentrar molt la seva activitat en uns mesos i quedar lliures per ocupar-se de la família i la casa la resta de l'any. Si ho contextualitzem a la dècada de 1950 i fins als setanta i tenim en compte que en aquesta època el franquisme va potenciar de manera fervorosa el confinament de la dona a casa, entendrem que, per aquestes dones, treballar era només una manera de respondre a la necessitat d'incrementar els ingressos familiars i, en cap cas, una forma d'emancipació o de realització personal, un plantejament que, d'altra banda, era comprensible, ateses les condicions dures i poc gratificadores de la feina de triar avellanes i ametlles. Està clar que durant els mesos d'activitat laboral les dones havien de fer jocs malabars per poder complir com a mares, esposes i treballadores i, usualment, el suport de l'entorn familiar, més que el del marit, era clau per poder garantir la seva vida laboral fora de casa.

Des del sindicat vertical es va prendre consciència de les dificultats que es trobaven les dones, que eren tan necessàries a la cinta de triar, a l'hora de conciliar la vida familiar i les feines domèstiques amb la participació laboral. Va ser així com, per garantir la presència de mà d'obra femenina als magatzems, l'any 1951, el Sindicat, juntament amb el Gremi d'Exportadors de Reus, va impulsar la fundació d'una de les primeres escoles bressol de la ciutat. La «guarderia» era un servei adreçat als fills de les treballadores dels magatzems que va estar en funcionament fins a començaments de la dècada de 1970 i que va

facilitar d'una manera molt important l'accés de les dones al treball fora de casa. El recurs responia a la necessitat d'assegurar l'existència d'una oferta suficient per poder cobrir la necessitat, llavors creixent, de trobar dones per triar als magatzems. Curiosament, els interessos empresarials van portar a implementar un recurs social, pioner, que avui considerem essencial per garantir l'accés de les dones al mercat de treball.

Abans d'acabar, hem de referir-nos al sentiment que transmeten les dones respecte al valor que donen al treball propi en els magatzems. La majoria, sobretot les que hi havien treballat durant anys, però sempre amb contractes temporals d'un, dos o tres mesos a l'any, no tenen consciència de formar part del col·lectiu de dones amb participació laboral activa. És curiós constatar que la recerca duta a terme per a l'elaboració d'aquest estudi, que ha utilitzat com a font d'informació i documentació bàsica la memòria de les dones, els ha retornat el record de la part de la seva vida que va transcórrer mentre feien anar els dits i la vista per triar avellanes i ametlles esteses al damunt d'una cinta infinita. Ja sabem del caràcter selectiu de la memòria,[11] però ens fa rumiar quan ens trobem davant situacions concretes que ens descobreixen un oblit de dimensions socials que detectem de manera particular en la memòria de cada un dels homes i de cada una de les dones, fins i tot d'aquelles que havien treballat allí.

Notes

1. Aquest article és una reflexió feta a partir del llibre de Soronellas M; Martí, T. i Martorell, X. (2003) *Aquí es ve a triar! Els magatzems de fruita seca de Reus i el treball de les dones*. Reus. Publicacions de l'Arxiu Municipal de Reus.
2. Els treballs fets pels anomenats historiadors de les mentalitats són molt interessants de rellegir. Recomanem especialment un llibre pioner en aquesta tasca, publicat el 1975, el clàssic de Leroy-Ladurie, E. (1982) *Montaillou, village occitan, de 1294 à 1324*. Paris. Gallimard. Pel que respecta a la introducció de les dones en el discurs històric cal destacar l'obra de DUBY, G. (1987) *El caballero, la mujer y el cura*. Madrid. Taurus [1982].
3. A la dècada del 1860 van tenir lloc dues exposicions industrials i agrícoles a Reus, una l'any 1860 i l'altra el 1862, en aquesta segona es va plantejar la major rendibilitat del conreu de l'avellaner respecte al de la vinya. Vegeu Pijuan Jaqués, J. (2000) *Història i present de l'exportació de fruita seca a Reus*. Reus. Cambra del Comerç i de la Indústria de Reus.
4. L'any 1919 es va acabar la construcció del pantà de Riudecanyes que va fer possible la posada en regadiu de 1.500 hs de terra al Camp. Vegeu: Calleja, J., i Vila, J. (1967) *La economía de la ciudad de Reus y del Campo de Tarragona*. Barcelona. Caixa d'Estalvis de Catalunya. En el mateix sentit va activar-se l'aprofitament de les antigues mines d'aigua i la perforació de pous.
5. Pijuan Jaqués, J. (2000) *Història i present de l'exportació de fruita seca a Reus*. Reus. Cambra del Comerç i de la Indústria de Reus. Pàgines 45 i 49.
6. L'any 1949 el paisatge del Camp ja estava plantat, d'uns 5 milions d'avellaners, i la producció era de 158.000 Qm; xifres quasi idèntiques a les del conreu i a les de la producció del 1963 (Calleja, J, i Vila, J., 1967: 73).
7. Al Baix Camp, que és la comarca avellanera per excellència, l'any 1963 aquest conreu ocupava el 30,8% del total (el doble que l'any 1900); les plantades d'avellaners es van continuar estenent especialment en els municipis de l'interior de la comarca, l'any 1982 suposaven el 47,8% de la terra de conreu i el 54% el 1989. Les dades del 1963 i 1982 són de Calleja, J, i Vila, J. (1967) *La economía de la ciudad de Reus y del Campo de Tarragona*. Barcelona. Caixa d'Estalvis de Catalunya. Pàgina 88. Les dades del 1989 són de Lleonart, P. (dir.), (1994) *El Baix Camp. Escenaris socio-econòmics a l'horitzó del 2000*. Reus. Cambra del Comerç i la Indústria. Pàgina 58.
8. Xavier Amorós, a les seves memòries ens dóna la seva visió de la societat reusenca dels anys 50 i ens aproxima a la percepció del sentit i de la significació d'aquestes diferències de classe. Vegeu, Amoròs, X. (2002) *Temps estranys. Clarobscurs en la llarga postguerra reusenca*. Llibre segon, 1951-1960. Reus. Associació d'Estudis Reusencs. Edicions Rosa de Reus. També és interessant la descripció que de l'estil de vida i del sistema de valors d'aquesta burgesia realitza un dels seus membres, l'exportador Josep Cochs i Borràs, en el seu llibre de memòries. Vegeu, Cochs Borràs, J. (1987) *Éxito e infortunio de un hombre*. Reus. Edició de l'autor.
9. AHCR. Contribució industrial. Anys indicats. Topogràfiques: 5666, 5684 i 3928.
10. En el franquisme, les relacions laborals es negociaven en el context del «Sindicato Vertical de Hortalizas y Frutos Secos», que tenia la seu provincial a Reus. Es tractava clarament d'un sindicat controlat pels empresaris, per tant s'esmerçava més en defensar interessos patronals que en realitzar acció sindical. Malgrat tot, va endegar algunes mesures socials amb molta incidència sobre el col·lectiu de treballadors/es dels magatzems: la guarderia i la construcció dels habitatges del Barri Fortuny.
11. Per a una molt bona reflexió sobre el tema cal llegir: Prat, J. (coord.) (2004) *I… això és la meva vida. Relats biogràfics i societat*. Barcelona. Temes d'Etnologia de Catalunya.

Jordi Roca i Girona

MOLTA FEINA I POC TREBALL IDEOLOGIA, PRÀCTICA I CARACTERÍSTIQUES DEL TREBALL DE LES DONES

Context general: antecedents i bases ideològiques i materials del treball femení a la societat industrial capitalista

La *divisió per sexe*, juntament amb l'edat, sembla clarament establert que constitueix una de les primeres i més universals formes de diferenciació social, que no és el mateix, ni ho implica necessàriament, que de desigualtat. En la mesura, així mateix, que el treball esdevé un dels eixos principals de l'existència humana, resulta del tot coherent que l'esmentada diferència sexual tingui una expressió privilegiada en l'àmbit laboral. D'aquesta manera, és coneguda la divisió sexual del treball característica de les anomenades *societats caçadores-recol·lectores*, segons la qual els homes s'ocuparien de les activitats de la caça i les dones d'aquelles corresponents a la recol·lecció dels fruits silvestres. Amb el pas al *modus de producció agrícola-ramader* la divisió sexual del treball manté, inicialment, una fisonomia similar, per bé que de forma progressiva –i a mesura que, d'acord amb algunes teories força discutibles, el treball agrícola es fa cada cop més feixuc i més necessari per a la supervivència de societats amb un fort creixement demogràfic– els homes aniran assumint cada cop més la responsabilitat principal en les tasques agrícoles [vegeu Kay Martin i Voorhies, 1978]. Tanmateix, en un i altre cas, sembla clara i incontestable la participació de dones i d'homes en la producció d'aliments.

L'adveniment del *modus de producció industrial capitalista* constituirà, sens dubte, una autèntica revolució no només en la manera de produir sinó també en la forma de percebre, conceptualitzar i definir el treball, amb conseqüències de gran importància i transcendència pel que fa a la participació d'homes i dones en la producció. L'estricta i nítida separació de l'esfera productiva –centrada en la fàbrica– i de l'esfera reproductiva –centrada en la llar, dominada per la família nuclear– permetrà, per primer cop i després que se n'haguessin establert ja molt temps abans les bases ideològiques en el mite fundacional del Gènesi, entre altres, adscriure a cadascuna d'aquestes esferes responsables sexuals diferenciats. D'aquesta manera, mentre l'home esdevindrà el protagonista de l'àmbit de la producció, de la dimensió pública i extradomèstica, el model ideal de dona la ubicarà com a *reina* o *àngel de la llar*, mestressa de casa, responsable, en fi, de l'esfera privada, domèstica, de l'àmbit de la reproducció, tant en la seva dimensió biològica com social –procreació, socialització i cura dels infants, cura de la força de treball i de les persones dependents, etc.[1] I vet aquí que la segregació del treball productiu del reproductiu i la nova naturalesa del primer, que en el si de la societat industrial recolzarà sobre la relació diferenciada amb els mitjans de producció, dels que una minoria –els capitalistes– en seran propietaris i una gran majoria –el proletariat– no, havent de bescanviar la seva força de treball per la percepció d'un salari, farà possible així mateix la subtil però important consideració del treball domèstic com un *no-treball*, puix que no posseeix valor de canvi a la societat capitalista, ja que no es considera una mercaderia. El seu és un valor d'ús. Es tracta, doncs, d'un conjunt de tasques sense horari ni remuneració i que, en conseqüència, se situen en una dimensió no econòmica ni instrumental, sense relació amb la producció social, essent així que es justifiquen mitjançant arguments afectius i sentimentals i que hom, vaja, les fa per amor, en el marc d'allò que Ehrenreich i English [1990] anomenen la *solució romàntica*.

Tanmateix, val a dir que el que he presentat constituí, en el seu moment, un model ideal, referencial o dominant que per bé que com a tal es constituí en l'aspiració genera-

litzada del conjunt de la població, a la pràctica només va poder ser realitzat, i encara de forma matisada, per la minoria constituïda per les dones de la classe dominant burgesa, que d'altra banda sovint tingueren una certa presència pública de caire filantròpic i delegaren al servei les responsabilitats domèstiques. Més endavant, ja en ple segle XX, quan el model s'estendrà a capes més àmplies de la població, cal advertir també que la categoria de mestressa de casa no va suposar necessàriament l'aïllament social de les seves protagonistes. Les dones, en efecte, a més d'estar-se a casa també sortien, potser tal vegada en primera instància com a conseqüència de les seves responsabilitats domèstiques, i la botiga, el safareig públic, el carrer o l'església, entre altres, constituïren espais relacionals específicament o substancialment femenins en els quals, a més d'exercir-se una de les més efectives formes de control social, es permetia la realització de contactes diaris constants i la formació de grups informals femenins en què s'establien i enfortien llaços d'amistat i solidaritat i es tenia accés a informacions diverses [vegeu Dubisch, 1991; Uhl, 1991; Caplan i Bujra, 1978]. D'altra banda, també, val a dir que des de l'inici de la industrialització la majoria de dones, pertanyents al proletariat, participaren del treball productiu remunerat. Aquest fet, per cert, portà a Marx i a Engels a assenyalar que la proletarització massiva de les dones per part del capital assentaria les bases materials per a la igualtat amb els homes. Un plantejament que tot i ser correcte en línies generals esdevé incomplet, ja que no preveia que les *dones es proletaritzaren com a tals*, essent així que a l'esfera laboral capitalista han constituït sovint una mà d'obra subqualificada, han estat més sotmeses a la desocupació –com ho expressa la fórmula del "last in, first out": les últimes d'entrar i les primeres de sortir del mercat laboral–, han tingut salaris discriminats i han estat recloses en els anomenats «treballs femenins», tot constituint allò que alguns han anomenat mà d'obra de reserva; mentre que la incorporació femenina a l'esfera laboral no ha comportat generalment la desaparició de la responsabilitat domèstica, amb la corresponent aparició de la coneguda *doble jornada laboral* [vegeu, per exemple, Artous, 1982].

Context particular: el treball femení a l'Espanya del segle XX

El model burgès de mestressa de casa, contrapunt ideal del de dona treballadora, sembla anar imposant-se de forma progressiva des del segle XIX, per bé que a partir de les primeres dècades del segle XX a Espanya pot començar a parlar-se d'un augment moderat de la incorporació de la dona al mercat de treball. A Catalunya, en aquesta època, proliferaren per exemple la creació de patronats i associacions i sindicats professionals, d'inspiració catòlica en la seva majoria, que pretenien acollir les obreres fabrils, el servei domèstic, les treballadores a domicili i la dependència mercantil [Luna i Macià, 1988: 230-231]. Els registres més elevats d'aquesta incorporació femenina al mercat de treball s'assoliran amb la II República i la Guerra Civil.

Amb l'establiment del règim dictatorial del general Franco, després de la sublevació militar del 1936, tant les condicions materials d'existència –economia autàrquica, manca de llocs de treball, nul dinamisme econòmic– com els nous referents ideològics –procés de reacció que tenia el suport de l'aliança entre el nou règim i l'església catòlica en el marc de l'anomenat nacionalcatolicisme– convergiran, si més no durant els primers vint anys de la dictadura, a fomentar més que l'ideal de dona no treballadora –que en molts casos esdevenia flagrantment inviable– l'ideal de mestressa de casa. És així, doncs, que hi ha per exemple una certa tolerància i permissivitat en relació amb el treball de les joves solteres. La incompatibilitat proclamada es dirigirà al binomi dona casada - dona laboralment activa. Allò que preocupa, finalment, és la possibilitat d'una independència femenina en una situació, el matrimoni, en la qual ha de prevaler i garantir-se que la dona sigui dependent del marit. No se cerca en l'esposa només una serventa sinó, a més, una esclava.

Per tot plegat, i de forma coherent, els esforços –ideològics, socialitzadors, legals, etc.– es dirigiran a cercar solucions que assegurin aquests pressupòsits. L'establiment, per exemple, de l'anomenat «Premio o Dote de Nupcialidad» –gratificació econòmica a la dona que en casar-se cessés en la seva acti-

vitat laboral–, la creació d'un salari o subsidi familiar, la dotació de premis i avantatges econòmics a les famílies nombroses o el recurs al treball a domicili en seran algunes de les principals mostres [vegeu Roca, 1996]. En aquest sentit resulta evident que les característiques de l'estructura ocupacional i productiva de cada indret territorial en concret resultaran decisives per a l'existència d'una major o menor presència de treball a domicili –la indústria tèxtil, per exemple, en el cas català, ho afavorirà clarament–, mentre que tampoc pot oblidar-se la importància del treball femení, que no és conceptualitzat com a tal, en botigues i negocis de caire familiar i al camp. Es tracta, com pot observar-se, de treballs que es dilueixen convenientment sota el mantell de la denominació vaga i genèrica de les tasques domèstiques, puix que bé es realitzen en l'entorn domèstic, bé és el marit qui figura com a titular del negoci –amb la corresponent incidència que això va tenir en les estadístiques oficials tocants a la població activa i ocupada del període–, bé, en fi, no es percep un salari per la seva realització.

Aquesta situació –que, en relació amb el paper de la dona en general i a la seva presència en l'àmbit laboral en particular, lliga i combina perfectament les condicions materials d'existència d'aquest període de postguerra amb els pressupòsits ideològics del nou règim– es veurà modificada en bona mesura amb els canvis que es produiran en ambdues esferes en el trànsit cap a la dècada dels anys seixanta. D'una banda, el Decret llei de pla d'estabilització econòmica, impulsat el 1959 per la nova tecnocràcia ministerial de l'Opus Dei, permetrà superar el proteccionisme i integrar l'Estat espanyol en l'economia de mercat, mentre les fronteres es faran més permeables amb la sortida d'emigrants espanyols cap a diversos països europeus i l'inici de l'entrada massiva de turistes, i, de l'altra, les relacions Església-Estat encetaran una nova dinàmica a partir de la realització del Concili Vaticà II.

L'entrada de la societat espanyola en l'anomenada *societat de consum* facilitarà, en certa mesura, l'aparició d'un cercle interessant segons el qual el desig de la possessió de determinats béns –electrodomèstics fonamentalment– incitarà al treball extradomèstic femení –essent així que el percentatge de dones de la població activa experimentarà, als seixanta, una pujada de sis punts, més del doble que durant la dècada dels anys cinquanta–, mentre que, de la mateixa manera, aquests nous recursos es presenten com a necessaris per reduir el temps de les tasques domèstiques i permetre a les mestresses de casa conjugar adequadament la seva doble jornada, tot i que també s'ha assenyalat –no necessàriament de manera contradictòria amb el que acabem de dir– que l'extensió dels electrodomèstics pot contribuir a augmentar, també, les necessitats de treball domèstic.

La constatació de la doble jornada, ara presumiblement per a un major nombre de dones, malgrat que potser seria millor dir per a una nova classe de dones –les pertanyents a les classes mitjanes i acomodades–, invisibilitzada sovint quan es tracta de les dones de la classe treballadora, mirava de resoldre's, tanmateix, sota l'eufemisme de la compatibilitat de tasques. L'aparició de noves ocupacions i professions «femenines», lligades al desenvolupament del sector terciari, i el corresponent accés al mercat laboral de dones amb una major preparació professional i de classes més acomodades, provocaran una redefinició en el concepte de treball, en

el sentit que mentre que amb anterioritat a la dècada dels anys seixanta el treball femení s'hauria justificat bàsicament per raó de les *necessitats familiars* de supervivència i era concebut, en tot cas, com una ajuda, ara, en aquest nou context, el treball de la dona passarà a constituir un mitjà d'accés a nous nivells de consum i obtindrà la consideració de *salari complementari*.

En el marc d'aquest nou context, les dones tendiran a concentrar-se en activitats laborals que siguin compatibles amb la reproducció i, més concretament, amb la cura dels fills, que estiguin relacionades amb la seva classe, subordinades al treball de l'home i sotmeses a relacions jeràrquiques, considerades una extensió de l'activitat domèstica-reproductiva i amb una remuneració relativament baixa. És a dir: l'ensenyament, el servei domèstic, els treballs administratius, la cura de persones, etc.

Tot plegat es recollirà perfectament a la coneguda *Ley de derechos políticos, profesionales y de trabajo de la mujer*, de 22 de juliol de 1961, promoguda per la Sección Femenina i aplicada a l'esfera del treball mitjançant un decret de l'1 de febrer de 1962, que suposa un delicat joc d'equilibri entre la continuïtat i el canvi, entre la marxa cap a la igualtat laboral de dones i homes i el manteniment de la segregació i la discriminació femenines.

Del valor del treball de les dones: de la justificació a la normalització

Fins a l'arribada del model de relacions de producció industrial-capitalistes sembla clar que, per bé que homes i dones poguessin dur a terme feines diferents, la idea d'un no-treball associat a les tasques domèstiques i vinculat a les dones era inexistent. Amb l'adveniment de la revolució industrial es fa possible la instauració del model de dona no treballadora, dedicada exclusivament a la llar. Es tracta d'un model, però d'un model dominant en el plànol ideològic, raó per la qual incidirà, tot i que de manera necessàriament diversa, en el conjunt de les dones i homes de condició també diversa. A partir d'aquest moment, la referència a què el treball remunerat extradomèstic és una prerrogativa masculina i que les tasques domèstiques són responsabilitat preeminent de la dona condicionarà tot l'abordatge de l'esfera laboral, tant des del punt de vista ideològic com estrictament material. Partint d'això, el treball remunerat de la dona –fonamentalment de la dona casada i amb fills, com s'ha vist– només podrà ser tractat i valorat com una *opció* –no pas, per tant, com una obligació– i/o com un *ajut*. Ambdós qualificatius expressen, en efecte, la valoració social dominant fins fa poc, i encara vigent en certa manera a l'actualitat, respecte al treball femení. Una valoració que se sustenta en la consideració de la llar com a indret «natural» i privilegiat de realització femenina i a què ha d'estar referit i subordinat la resta. D'aquí que el treball remunerat femení es justifiqui bé quan la subsistència de la família es vegi amenaçada bé quan la resolució de les tasques domèstiques ho permetin. El que es dóna, doncs, és el predomini d'una *ètica familiar del treball* en comptes d'una *ètica individual del treball*. La dona ha de treballar quan, i només quan, la família ho necessiti i/o ho permeti. Per això ha estat tan freqüent fins no fa gaire l'existència d'un itinerari laboral femení caracteritzat pel treball remunerat fins a la primera maternitat –període de la joventut i de la fase del matrimoni sense fills–, retirada del mercat laboral amb el primer fill i dedicació exclusiva a la criança –que d'acord amb el patró demogràfic majoritari, de dos fills per dona i separats l'un de l'altre per uns tres o quatre anys bé podia allargar-se fins a vuit o deu anys, moment en el que el segon fill ja podia ser escolaritzat– i tornada a l'activitat laboral –amb l'handicap que suposa la desconnexió de l'etapa esmentada de criança dels fills en

treballs, per exemple, sotmesos a canvis i transformacions tecnològiques– un cop els fills gaudeixen d'una certa autonomia i no «necessiten» ja l'atenció exclusiva de la mare [vegeu Comas et al., 1990].

Situada en aquesta dimensió la valoració del treball femení des d'un punt de vista ideològic, les repercussions en allò material tampoc no poden sorprendre. Així, el salari resultant d'aquesta activitat laboral podrà ser considerat necessari però difícilment serà considerat mai imprescindible. D'aquí que sovint se'l reservi explícitament per a cobrir necessitats secundàries o per augmentar els nivells de consum. D'aquí, també, que la lògica empresarial-capitalista se n'aprofiti subtilment tot situant els salaris femenins per sota dels masculins i precaritzant en general de forma més acusada els llocs de treball femenins que no pas els masculins.

És cert que ara mateix, ja en ple segle XXI, el conjunt de consideracions precedents constitueixen ja en molts casos referents només aplicables a certs sectors minoritaris –concretament a les persones d'ambdós sexes de les generacions de més edat– i que per a la majoria de la població tant masculina com femenina el treball remunerat constitueix tant un dret com un deure individual indiscutible i inqüestionable. Però també és cert que mentre que l'accés de les dones a l'esfera del treball remunerat extradomèstic s'ha normalitzat en gran mesura –tot i els elements de segregació laboral encara existents–, tot superant-se la seva consideració d'ajuda i opcionalitat, la participació dels homes en les tasques associades a l'esfera domèstica –que suposaria un element indispensable d'equilibri del moviment assenyalat– molt sovint encara sembla trobar-se en l'estadi de l'ajuda i l'opcionalitat –és a dir, en la fase de *sí* anar a comprar, però *no* en la de fer la llista de la compra; en la fase d'acompanyar, si es pot, en la visita al pediatra però no d'assegurar que no hi haurà un imprevist laboral que passarà al davant.

Per tot plegat crec que es pot afirmar, d'acord amb el plantejament que he exposat al llarg d'aquestes línies, que en el marc de les relacions de producció actuals el darrer (?) esgraó per assolir la normalització de l'esfera laboral femenina passa tant per l'eliminació del elements encara existents de *segregació horitzontal* –concentració de les dones en un ventall específic i limitat d'ocupacions caracteritzades pel menor salari, prestigi i responsabilitat en relació amb la resta d'ocupacions no considerades femenines– i de *segregació vertical* –concentració de la mà d'obra femenina en els escalafons jeràrquics més baixos, amb escassa presència, doncs, en els llocs de direcció i decisió– com, també, per la instauració d'un major nivell de responsabilitat compartida en la resolució de les tasques associades a l'àmbit de la reproducció.

Bibliografia

ARTOUS, A.: *Los orígenes de la opresión de la mujer*. Barcelona: Fontamara, 1982.

COMAROFF, J. L.: «Feminist, Kinship Theory, and Structural 'Domains'», a J. F. COLLIER i S. J. YANAGISAKO (ed.) *Gender and Kinship. Essays Toward a Unified Analysis*. Standford: Standford University Press, 1987, pàg. 53-85.

COMAS, D. *et alii*: *Vides de dona*. Barcelona: Alta Fulla, 1990.

EHRENREICH, B. i ENGLISH, D.: *Por su propio bien*. Madrid: Taurus, 1990.

HARRIS, O. i YOUNG, K.: «Engendered Structures: Some Problems in the Analysis of Reproduction», a J. S. KHAN i J. R. LLOBERA (ed.) *The Anthropology of Pre-Capitalist Societies*, Londres: Macmillan, 1981, pàg. 109-147.

KAY MARTIN, M. i VOORHIES, B.: *La mujer: un enfoque antropológico*, Barcelona: Anagrama, 1978.

LUNA, J. i MACIÀ, E.: «L'associacionisme femení: catolicisme social, catalanisme i lleure», a NASH, M. (ed.) *Més enllà del silenci*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1988, pàg. 227-242.

ROCA i GIRONA, J.: *De la pureza a la maternidad. La construcción del género femenino en la postguerra española*, Madrid: Ministerio de Educación y Cultura, 1996.

ROSALDO, M. Z.: «Mujer, cultura y sociedad: una visión teórica», a O. HARRIS i K. YOUNG (ed.) *Antropología y feminismo*, Barcelona: Anagrama, 1979, pàg. 153-180.

YANAGISAKO, S. J. i COLLIER, J. F.: «Toward a Unified Analysis of Gender and Kinship», a J. F. COLLIER i S. J. YANAGISAKO (ed.) *Gender and Kinship. Essays Toward a Unified Analysis*, Standford: Standford University Press, 1987, pàg. 14-50.

Notes

1. Per a la distinció entre *domèstic* i *públic* vegeu Rosaldo (1979) i la crítica de Comaroff (1987). Per al concepte de *reproducció* vegeu Harris i Young (1981) i la crítica de Yanagisako i Collier (1987).

Dolors Joanpere i Isabel Martínez

AIGUA I SABÓ: QUAN LES DONES ANAVEN ALS RENTADOR

S

Des de l'antiguitat, les ciutats de la Mediterrània s'han articulat a l'entorn d'espais de trobada i intercanvi. Aquests llocs han anat transformant-se a la vegada que canviaven els temps i la individualitat s'imposava a les nostres societats. Nascuts a l'entorn de feines quotidianes com ara anar al mercat, fer la bugada o anar a omplir el càntir a la font, les dones han actuat durant segles com a protagonistes d'aquests espais reservats, on s'hi conversava, però sobretot, s'hi anava a treballar.

L'àgora dels grecs, el fòrum dels romans, el *suq* (mercat) i els *hammams* (banys) dels àrabs són els espais públics més coneguts de les viles històriques de la Mediterrània. No són, però, espais únics. Durant segles, les dones d'aquests pobles han emprat llocs menys estudiats però igual d'importants per conèixer la socialització d'aquestes comunitats. En ells, la conversa i l'intercanvi eren la premissa bàsica relacionada amb el desenvolupament d'alguna activitat domèstica: fer la bugada, portar el càntir a la font… Totes aquestes, tasques quotidianes que en aquesta riba de la Mediterrània han caigut pràcticament en desús, però que havien perdurat durant segles.

A les nostres ciutats, l'aigua és un dels productes que es compra al supermercat i la rentadora un electrodomèstic més, el que s'encarrega de fer la nostra bugada. És precisament aquesta pretesa modernitat i l'especulació urbanística que hi porta vinculada, la que amenaça els racons del nostre passat a les ciutats del segle XXI: el camí de passeig, les fonts, els rentadors… són espais que tendeixen a desaparèixer sense que ens adonem de la seva vàlua patrimonial.

Amb la voluntat de preservar els espais que encara perduren i la memòria de les activitats que s'hi feien, l'Associació Cultural Carrutxa està treballant en l'estudi: «Els rentadors, espais de dones», on s'analitza un espai intrínsecament femení de socialització. El treball es concreta als rentadors del barri del Carme de Reus, una zona nascuda a partir del *boom* industrial del segle XVIII de la capital del Baix Camp i en la qual un 64% de les cases són anteriors a l'any 1930.[1]

Impregnada urbanísticament pel seu passat fabril, la zona del Carme va néixer com a barri obrer, menestral i, en part, pagès. Situada més enllà de les muralles medievals de Reus, a la seva trama urbanística perdura encara el darrer vestigi de la presència de rentadors a la ciutat. En la confluència del carrer Alt del Carme, entre el carrer del Sol i el de Sant Pancraç, els rentadors del barri encara resisteixen.

A Reus hem trobat documentats almenys sis espais cèntrics on s'hi rentava la roba entre els segles XIX i XX: les basses del Camí de Tarragona (actual Riera Miró), les d'Horts de Simó, la del Padró (als entorns de la plaça del Condesito), les basses del Comú (avui plaça de les Basses), els rentadors del carrer de Sant Pau i el Bassot del barri del Carme, que és l'objecte del nostre estudi.

Aquest darrer rentador s'ha convertit en un referent del veïnat i en el de les dones que el van utilitzar en algun moment de la seva vida. Pel que fa a la resta de rentadors, el seu record a la ciutat és molt més imprecís i es limita a les referències que es conserven a la toponímia local: camí de l'Aigua Nova, plaça de les Basses, carrer de la Font… Unes referències que si bé serveixen per evocar allò que s'hi feia o allò que s'hi trobava, no recuperen la memòria d'aquelles activitats en les quals participaven fonamentalment les dones.

Després d'haver parlat amb diferents veïns, i sobretot veïnes del barri, que van

***Dolors Joanpere i Isabel Martínez* son autores del projecte de recerca**
Els rentadors: espais de dones

Nenes rentant al riu de les Tosques (Vilaplana). Foto cedida per Victorina Felip. Any 1906.

utilitzar les basses noves,[2] que era com es coneixia popularment les del Carme, s'ha recuperat la memòria d'un espai de relació quotidiana on els infants hi anaven a jugar, les dones a fer la bugada, els homes a traginar la roba i, algun o altre, a tafanejar i a trobar-hi algun amor –tal com ens relata la novel·la costumista *Montserrat* de principis de segle xx.

En veu d'una de les protagonistes de l'estudi, Magda Nogués, aquest lloc per ella va ser l'escenari d'una gran amistat infantil que encara no s'ha esborrat, tot i el pas del temps:

«També hi portava a rentar la roba menuda de les meves nines, només pel sol fet de rentar-la allí. Vàries vegades vaig portar una barqueta de fusta, amb una vela blanca de roba, que la fèiem navegar d'una part a l'altra amb la Lluïseta i a vegades fèiem barquetes de paper de diari per fer el mateix, fins que de la mullena, es desfeien i no quedava res...».

Sota l'atenta mirada de les mares, la Magda i la Lluïseta no només jugaven als rentadors sinó que també col·laboraven en la feixuga tasca de tenir la roba a punt:

«Allí, la Mundeta, la seva mare, preparava els *estrills* i l'ajudàvem a portar bé el post, el lleixiu, la pala, el cossi, en fi, tot el que bonament podien dur dues criatures de cinc anys.»

Però no tots els records són episodis alegres. El testimoni de la Montserrat Moler té un caire ben diferent dels anteriors. Ens explica que un dia quan la seva mare rentava al Bassot es va produir un fet tràgic:

«*Inclús* el dia que va morir el meu pare, que va morir al treball, la mare estava rentant la roba. I *allavores* van dir: "Mira, porten un home mort!" I la meva mare va pensar: "Ai, no surto perquè el meu marit em diria que sóc xafardera." I resulta que la senyora Dolores la va cridar i li va dir: "Lola, demanen per vostè." I ens van portar al papa que havia mort al treball.»

Com es pot observar en aquesta anècdota hi apareix la Dolores, una persona que tenia un paper fonamental perquè tot rutllés com cal als rentadors, ella va ser una de les encarregades del manteniment d'aquestes instal·lacions a mitjan segle xx. La seva funció era que tot estigués endreçat i ben net, venia aigua calenta, sabó i lleixiu al detall a les dones que no en portaven. Amb aquestes vendes al detall es guanyava un petit salari. La majoria, però, portava el sabó i la resta de productes de casa. Algunes, fins i tot, es feien el sabó de manera casolana amb l'oli sobrer, costum que encara perdura en algunes cases de pobles veïns. De sabó, n'hi havia de dues classes: el moll i el fort,[3] aquest segon com més temps tenia, més s'enduria i s'havia de refregar molt damunt la roba; per aquesta raó, era molt més còmode utilitzar el sabó moll.

L'arribada de l'aigua corrent a les cases, primer, i l'aparició de la rentadora, uns anys més tard, féu que l'època dels rentadors i de les relacions humanes que hi convivien comencés lentament a desaparèixer. Però, com sempre passa en els temps de mudança de costums, sempre hi ha persones fidels a la manera tradicional de fer les coses. És el cas de la cunyada d'Ernest Huguet, un veí que viu just al davant de l'edifici. Segons ens relata, la seva parenta va preferir durant bastant de temps realitzar la feixuga tasca de la bugada als rentadors abans que emprar la nova màquina que havien comprat:

«Llavors amb la primera rentadora no se'n sabia avenir perquè, és clar, amb les primeres rentadores... després s'ha anat perfeccionant, ella pensava que la roba quedava més neta rentant-la a mà...».

Finalment, el pas inexorable del temps i la profunda transformació de les tasques domèstiques va fer abandonar a aquestes últimes usuàries convençudes. I únicament la confluència d'una sèrie de factors fortuïts van fer possible la supervivència dels rentadors del barri. Episodis imprevisibles com la crisi de l'aigua de final de la dècada dels setanta i començament dels vuitanta van comportar talls dràstics del subministrament de l'aigua a les llars i van permetre una revifalla puntual dels rentadors del Carme, tot i que sense les condicions que en altres temps s'havien gaudit, tal com ens ho relatava Felicita Cortés, una extremenya que en aquells

Rentadors de Cornudella de Montsant. Foto Arxiu Carrutxa. Ca. 1950.

anys es desplaçava des del carrer Astorga, al barri Juroca, per poder atendre la bugada de la seva nombrosa família. Transcorreguda aquesta situació excepcional, els rentadors del barri del Carme van anar poc a poc esmorteint-se fins que van tancar durant la dècada dels noranta.

Sigui l'atzar o la voluntat de preservar la memòria, la realitat és que els rentadors del barri del Carme són una preuada herència de les nostres mares i àvies. Una peça de la història de les dones de Reus que cal valorar en la seva justa mesura i transmetre a les generacions futures.

Fonts consultades

Arxiu Històric i Administratiu de Reus

Bibliografia consultada

Amigó, R.: *Materials per a l'estudi dels noms de lloc i de persona, i de renoms, del terme de Reus.* Reus, 1988.

Diversos autors: *Papers estratègics.* Núm. 6. Reus: Ajuntament de Reus, març de 2003.

Diversos autors: *L'elixir daurat.* Reus, 2002.

Notes

1. Diversos autors: *Papers estratègics.* Núm. 6. Reus: Ajuntament de Reus, març de 2003.
2. Amigó, R.: *Materials per a l'estudi dels noms de lloc i de persona, i de renoms, del terme de Reus.* Reus, 1988
3. Diversos autors: *L'elixir daurat.* Reus, 2002

Jordi Martí Font

L'eco dels passos, quan el seny esborra la rauxa

L'oblit de l'anarcosindicalista reusenc Joan Garcia Oliver

George Orwell descrivia a *1984* els diversos procediments del Gran Germà per controlar el present reconstruint constantment la història dels seus súbdits. La seva novel·la anava evidentment dirigida a desemmascarar els mecanismes de control que l'estalinisme estava desenvolupant a la URSS i que posaven en perill la credibilitat de la Revolució Socialista a tot el món, de la qual Orwell era un ferm defensor. Des d'aleshores, les vacunes contra les manipulacions històriques per part de qui mana no han deixat de créixer i multiplicar-se. Tot i així, davant alguns fets concrets de la nostra realitat més immediata no puc estar de preguntar-me si encara hem de buscar-ne més, si encara hem de trobar-ne més, si encara ens manquen vacunes contra la manipulació en forma d'oblit per no passar a ser uns perfectes ignorants del nostre passat o d'una part d'aquest.

La majoria de personatges històrics rellevants són recordats amb actes institucionals a les ciutats on van néixer. Reus no n'és una excepció. Així, els reusencs i les reusenques que han desenvolupat tasques polítiques de primer nivell, han excel·lit en el camp artístic o han deixat la seva empremta en la història reben homenatges municipals en forma de places, estàtues, anys dedicats, etc.

Tots? No. Hi ha un personatge que ha passat "desapercebut" per al govern progressista de la ciutat format pel PSC, ERC i ICV-EUiA. És el cas de Joan Garcia Oliver, un dels principals caps visibles de la Confederació Nacional del Treball en l'àmbit estatal i destacat "polític", amb totes les contradiccions que aquesta paraula arrossega aplicada a un anarquista, durant els anys de la República i, sobretot, de la Guerra Civil, quan va arribar a ser el cap visible del Comitè de Milícies Antifeixistes de Catalunya i posteriorment el ministre de Justícia del Govern de l'Estat amb Largo Caballero.

Sí, és cert que l'any 2001 se li va dedicar un carrer en un dels polígons industrials, ben allunyat del centre de la ciutat. Per a ell encara hauria estat massa, ja que, malgrat el seu ego desbordant, Garcia Oliver odiava el poder instituït en forma d'Estat, organitzat al voltant dels diners i de la política, i espero que fins i tot un article com aquest no li hagués agradat gaire. Tot això, però, no és motiu perquè la segona persona més transcendent de Reus i de bona part del Camp de Tarragona en l'àmbit polític estatal i nacional –la primera és el general Prim, sense cap mena de dubte, almenys pel que fa a Reus– no fos recordat en el centenari del seu naixement, que es va esdevenir precisament el gener de 2002.

L'anarcosindicalista

Nascut el 19 de gener del 1902 a Reus, Joan Garcia Oliver era fill d'un paleta, en una família tan pobra que als vuit anys ja es va veure obligat a treballar per deixar de patir gana i als setze, es va traslladar a Barcelona per buscar-se la vida, principalment treballant com a cambrer, una professió que ja havia exercit a Reus durant uns quants anys. A Barcelona, ràpidament va ser empresonat a la Model per les seves activitats sindicals en el si del sindicat majoritari dels obrers catalans, la Confederació Nacional del Treball (CNT). L'any següent, amb només divuit anys, la CNT el va enviar a Reus en qualitat de representant clandestí per estendre l'organització sindical i consolidar les estructures confederals al Camp, al Priorat i a la Ribera d'Ebre. Allí mostrà les seves dots com a dirigent, organitzant els obrers dins la Confederació i participant en diversos conflictes amb la patronal en els quals va destacar com a negociador.

Defensor sempre de l'enfrontament directe amb el poder, no dubtà al llarg de la seva vida a participar en grups d'acció directa com Los Solidarios i Nosotros –amb Durruti i Ascaso– en uns anys en què els terroristes pagats per la patronal catalana organitzats en l'autoanoment Sindicat Lliure es van dedicar a assassinar tants dirigents obrers com van poder. Grups com Nosotros van possibilitar una certa autodefensa, tot i el refús que van provocar entre alguns grups de treballadors pel seu recurs constant a la violència i a combatre els atemptats amb més atemptats. De 1917 a 1923, a Barcelona, els pistolers de la patronal van arribar a assassinar 440 treballadors, mentre que els grups d'obrers van fer 218 víctimes. Entre els treballadors morts hi havia els dirigents Francesc Layret i Salvador Seguí. Molts dels nous dirigents confederals sorgiren d'aquests grups d'afinitat que s'enfrontaven a la patronal amb les seves mateixes armes.

Entre atemptats, persecucions, tortures i presó, la seva vida va anar adquirint caires èpics entre els obrers de Catalunya i, aviat, també entre els de la resta de l'Estat que veien en el sindicalisme revolucionari i en les accions d'homes com Garcia Oliver i Durruti una possibilitat d'enfrontament a un sistema que perpetuava segles de domini i explotació.

En un dels seus exilis, a París, entrà en contacte amb Francesc Macià, qui va oferir-li responsabilitats militars en la revolta que projectava des de l'exili amb una invasió de Catalunya per Prats de Molló per proclamar l'Estat català. El de Reus va dir-li que ell no es veia com a cap d'un exèrcit i que un antimilitarista com ell a l'únic que es podia disposar era a organitzar un sistema de guerrilles. Estant-se a París mateix, hi prepara un atemptat contra els reis d'Espanya que hi anaven de visita, però va ser descobert i s'acabà refugiant a Brussel·les. Quan tornava clandestinament a l'Estat espanyol, el van detenir i va ser enviat al penal de Burgos, on proclamà la República amb els altres presos amotinats el dia abans que es fes de forma oficial, el 14 d'abril del 1931. Caminant, sortí en direcció cap a Reus i hi arribà enmig d'una festassa per celebrar l'arribada del nou règim. En veure qui eren els qui celebraven l'arribada de la República, la burgesia il·lustrada i federal, va corroborar la seva opinió que aquell tampoc seria un règim de llibertat per als treballadors.

La seva proposta d'organització social es va anar configurant durant aquests anys dins del que ell anomenava comunisme llibertari, un programa anarquista que la CNT assumiria com a propi al Congrés de Saragossa el 1936 però que, abans, ja s'havia intentat aplicar a través d'aixecaments diversos a Fígols i al Baix Llobregat, en experiències revolucionàries que van ser aixafades amb sang per l'exèrcit. Dins la CNT, la seva postura va passar a ser majoritària malgrat els trencaments que va suposar, sobretot amb el grup dels anomenats Trentistes, encapçalats per Joan Peiró i Ángel Pestaña, que finalment tornarien a les files de la Confederació just abans de la Guerra Civil. Garcia Oliver pensava que una revolució consistia a trencar tots els frens (jurídic, polític, econòmic...), la qual cosa suposava que s'enviava la societat cap a l'infinit i s'establia quelcom semblant a la bogeria, i que la feina dels revolucionaris era precisament la de tenir preparats els nous frens, convertint-se aleshores necessàriament en reaccionaris, no en contrarevolucionaris, amb noves propostes de família, de justícia, de política...

García Oliver, a l'esquerra de la fotografia.

L'1 de maig de 1936, segons explica al llibre que recull les seves memòries *El Eco de los pasos*, de Ruedo Ibérico, ell mateix va crear la bandera roja i nega, que seria el símbol des d'aleshores de l'anarcosindicalisme i d'altres moviments revolucionaris arreu del món. Davant l'arribada al poder de règims feixistes i nazis a Europa i la previsible caiguda de l'Estat espanyol en una dictadura militar de la mateixa índole, Garcia Oliver promogué els anomenats quadres de defensa confederal, organitzats per a pràctiques paramilitars que ell anomenava «Gimnàstica revolucionària» i que servirien en el futur per fer front a l'aixecament feixista, que els anarquistes veien molt proper.

Però quan la figura de Garcia Oliver pren més volada és a partir del 19 de juliol de 1936. És aleshores quan, després de la sublevació militar al Marroc, el poble es fa l'amo del carrer a Barcelona i ell pot dir la frase que tota la vida havia volgut dir: "Amb l'exèrcit, sí que es pot". El domini anarcosindicalista de la situació és total i això porta el mateix Lluís Companys, president de la Generalitat, a dir als membres de la CNT que Catalunya els ho devia tot. Davant la situació, el de Reus proposa a la Confederació "anar per totes", és a dir, implantar el comunisme llibertari. Però ni el sindicat ni tan sols la FAI no el segueixen i prefereixen crear un òrgan de gestió de la Revolució que inclourà els partits d'esquerra i catalanistes junt amb els sindicats obrers i camperols, és el Comitè de Milícies Antifeixistes. Garcia Oliver és el cervell d'aquesta solució que, de fet, durarà només uns mesos però que a poc a poc va organitzant la vida a Catalunya durant els primers mesos de la Revolució i de la Guerra.

Dins del Comitè, pren la màxima responsabilitat de dirigir el Departament de Guerra, dins del qual va iniciar les indústries per al front i va crear l'Escola de Guerra, els Consells d'Obrers i Soldats i un servei d'espionatge. També va lluitar al front d'Aragó amb la columna Los Aguiluchos i, un cop dissolt el Comitè, va ser el secretari de Defensa del Govern de la Generalitat.

Un expresidiari ministre de Justícia

Al novembre del 1936, Garcia Oliver és nomenat ministre de Justícia de la República espanyola. Havia passat prop de catorze anys de la seva vida empresonat, durant els quals, a base de molta lectura, s'havia convertit en un expert en qüestions jurídiques. Però el nomenament no va agradar gairebé a ningú. Per una banda, el Moviment Llibertari veia traïda la seva tradicional oposició a l'Estat amb l'entrada d'un dels seus membres més destacats en el Govern, mentre que, per l'altra, els republicans moderats no entenien com un expresidiari com ell podia ser ara el nou ministre de Justícia.

El seu pas pel Ministeri va ser dels que deixen empremta ja que en el poc temps que hi va ser va fer una profunda reforma judicial. Així, va fer una llei per facilitar l'adopció immediata d'infants orfes a conseqüència de la guerra, un tràmit que en aquell moment podia arribar a durar fins a deu anys; va donar la nacionalitat espanyola als jueus sefardites, perseguits per Hitler; va legalitzar tots els matrimonis que s'havien fet al marge de la llei; va donar igualtat real jurídica als homes i a les dones, que fins aleshores no era total; va regular els tribunals populars; va eliminar els antecedents policials per delictes polítics; i va crear alternatives a la presó com a forma de càstig per als transgressors de la llei, amb la creació de ciutats penitenciàries per als presos comuns i camps de treball per als polítics. En el seu discurs d'obertura de l'any judicial de 1937, va justificar les seves estades a la presó durant la dictadura, la monarquia i la república dient que "els bisbes, els generals, els milionaris, en fi, tota aquesta xurma que s'ha aixecat contra l'Espanya popular i proletària, mai no van anar a presidi. Ha passat el que havia de passar: que el presidi, la presó, el pres, s'ha aixecat en contra dels seus carcellers majors, en contra dels qui a través de tots els temps ens van tenir oprimits i ens van haver de jutjar".

La seva estada al capdavant del Ministeri es va acabar amb els Fets de Maig del 37, durant els quals va ser un dels dirigents cenetistes, junt amb Frederica Montseny, que va aconseguir acabar amb els enfrontaments a la rereguarda entre comunistes i anarquistes.

Després dels Fets de Maig, amb la CNT molt tocada, refusà ser el nou conseller de Serveis Socials de la Generalitat, càrrec per al qual ja havia estat nomenat. Tornà a dedicar-se plenament a les tasques d'organitzar el sindicat, preparant un pla per dotar els anarquistes andalusos d'armes per tal que organitzessin una guerrilla amb el nom de Los Camboiros a la rereguarda franquista, un pla que no va poder portar a terme perquè no li va ser aprovat.

Lluità fins al darrer moment de la caiguda de Madrid i, un cop perduda la guerra, continuà la lluita contra el franquisme i contra Franco a través de la CNT i d'una organització específica anomenada Defensa Interior. Es va exiliar a Suècia i, finalment, va establir-se a Mèxic, a Guadalajara, on va morir el 1980. La seva darrera obra tingué forma de llibre. L'editorial Ruedo Ibérico li publicà les seves memòries sota el títol d'*El eco de los pasos*, sis-centes cinquanta pàgines de vivències subjectives però també autocrítiques, avui també oblidades, en un oblit que cada cop és més incomprensible.

Prou oblit!

Ni Reus ni el Camp ni els Països Catalans no poden mantenir més la ignorància sobre Garcia Oliver, perquè a totes i a tots ens cal airejar els fantasmes que el silenci ha construït i la història ha oblidat. Les facultats d'Història, els professors i els historiadors de la Universitat, cal que trenquin el silenci al voltant de Garcia Oliver. I que consti que amb això no vull dir que l'haguem de lloar, que l'haguem de pujar a dalt d'un altar, que li haguem d'aixecar una estàtua ni res d'això, no. Només demano que la història i els referents es posin al seu lloc i no es mantingui durant més temps aquesta memòria selectiva que ha esborrat del passat allò que no interessa a segons qui –tal com he fet jo mateix en la petita biografia d'aquest article–, per decència i per dignitat històrica. Que se'n parli i que es posi en dubte tot el que de fosc hi ha a la vida de l'anarcosindicalista reusenc, al costat de tot el que de lluminós també hi ha. Que s'apliqui la ciència, en definitiva, sobre les seves ombres i les seves clarors, però que s'acabi l'oblit.

Per un altre costat, els polítics de l'esquerra plural, els sindicalistes de totes les tendències, les treballadores i els treballadors de Catalunya i del món sencer no ens podem permetre el luxe d'oblidar la utopia feta realitat que suposa el record d'aquest reusenc universal, que continua sent més conegut a les universitats nord-americanes i franceses que a les de l'Estat espanyol, que continua sent un oblidat gràcies al Gran Germà real, victoriós aquest cop en la feina de reescriure la història, però del qual totes i tots ja en formem part, una mica més cada dia.

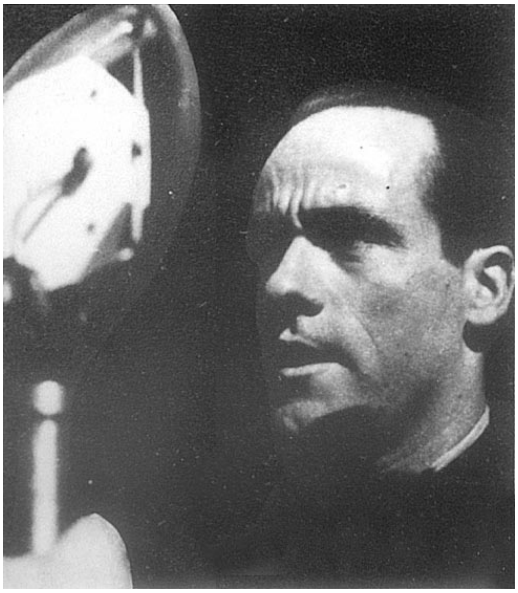

Jaume Renyer Alimbau

CATALUNYA, ISRAEL I OCCIDENT

Fa uns anys, dinant amb un bon amic i dirigent d'ERC, parlàvem de política internacional quan, en sec, va afirmar que no se sentia vinculat al bloc occidental sinó a tots els pobles oprimits d'Europa i d'arreu. Jo li vaig fer observar que no és incompatible sentir-se part de la civilització occidental i estar a favor dels pobles sense estat propi. La conversa va continuar entortolligada i va acabar sense conclusions compartides. Aquesta anècdota em va fer reflexionar sobre la manca d'una reflexió permanent i d'una estratègia internacional pròpia per part de les forces polítiques que aspiren a la sobirania de Catalunya. Una de les primeres qüestions a abordar és saber quin paper juguem com a país en el context geopolític on estem ubicats econòmicament, culturalment i militarment. Inicialment, podríem dir que els Països Catalans som al quadrant euromediterrani nord-occidental però a partir d'aquesta constatació física les actuacions exteriors a seguir en funció dels nostres objectius d'alliberament nacional estan encara per definir. Aquestes ratlles pretenen ser una aportació al debat estratègic pendent.

La noció d'«Occident» avui ja no està lligada necessàriament a la dimensió geoestratègica del terme sinó, fonamentalment, a valors ètics i polítics que tenen com a centre la dignitat i la llibertat de la persona, ja sigui considerada com a individu, ja sigui integrada en un col·lectiu. Altres cosmovisions tenen el seu eix en la religió, l'estat o la natura, però Occident ha construït els seus sistemes polítics a partir del respecte a la persona i per això ha anat teixint garanties jurídiques que la protegissin del poder polític, econòmic i religiós. Per aquest motiu la civilització occidental resulta atractiva a molts grups de persones i pobles que viuen immersos en altres sistemes de valors dels quals voldrien fugir o que voldrien adaptar als referents que els arriben d'Occident.

Quins són els pilars d'Occident? Al meu criteri tres: Europa, els Estats Units d'Amèrica i Israel. Però no formen entre si un sistema polític cohesionat i compartit amb un sentit col·lectiu de pertinença. Sense coincidir amb les tesis de Huntington sobre el xoc de civilitzacions, ni amb la seva classificació arbitrària i fragmentària respecte al nombre de civilitzacions existents, aquest analista nord-americà sí que va ser dels primers a preveure que els nous conflictes de l'etapa posterior a la guerra freda serien d'arrel cultural. Per contra erra, entre d'altres punts, en circumscriure l'eix del món occidental en el pol americà des del qual ell veu el món i en menystenir la cultura jueva com un dels seus components bàsics. Més encara, hi ha molts intel·lectuals que no inclouen Israel en el camp occidental i el veuen com una emanació tardana del colonialisme europeu, tot i que avui el considerin com un estat tutelat pels americans. Europa, que podria ser el motor intel·lectual d'Occident, està encara pendent de recuperar-se després d'un segle vint que ha vist néixer al seu sòl ideologies totalitàries com el comunisme, el feixisme i el nazisme que compartien el tret comú de ser autodestructives i radicalment contràries als valors occidentals, que –com ja he dit anteriorment– rauen en el valor atorgat a la persona i la seva dignitat. La democràcia parlamentària, en diversos graus d'efectivitat, és el sistema imperant en la majoria de països occidentals però s'està consolidant un dogmatisme que limita el desenvolupament i el progrés dels sistemes polítics vigents cap a fórmules respectuoses amb la globalitat de drets humans individuals, socials i nacionals que s'han anat gestant des del final de la Segona Guerra Mundial ençà. L'integrisme

d'estat que avui impera en el procés comunitari de construcció de la Unió Europea és una noció jacobina i totalitària, certament sense els aspectes brutals de les altres ideologies esmentades anteriorment però que desvirtua la noció central de la persona, individual o col·lectivament considerada, com a eix del sistema polític per substituir-la per l'estat com a subjecte fonamental de l'ordre institucional europeu. Aquest fenomen no s'aprecia als EUA ni a Israel on, amb diversos matisos, el centre és la comunitat de persones, sense que l'estat tingui una vocació opressiva sobre la comunitat com s'aprecia a Europa. A aquesta percepció som molt sensibles els catalans, un poble sense estat propi que, per sortir d'aquesta situació, necessitem un feix de valors important sobre el qual bastir un projecte polític nacional capaç d'articular la majoria social en un país pluricultural com ha esdevingut el nostre. El referent d'Israel ens serveix en molts sentits. L'Estat d'Israel és un model de convivència complexa no solament entre jueus de moltes procedències sinó amb les altres comunitats que l'integren: drusos i àrabs fonamentalment, i, tot i la violència que ha marcat l'evolució de l'Estat des del seu naixement, han arribat a fer compatible la garantia de la continuïtat del poble jueu amb la preservació de les altres identitats. Però a més, en la personalitat col·lectiva dels catalans ocupa un lloc preferent un estil de forma de vida sense ostentació, reservat, amb sentit cívic de comunitat que ens aproxima a la mentalitat jueva. Valors com el del treball o el pacte entre poder i comunitat que caracteritzava el nostre sistema de dret públic fina al 1714 són també propers al sistema de valors que imperen en la societat israeliana actual. I també la consideració de la llengua com a valor col·lectiu fonamental. En canvi predomina entre nosaltres una mena de pautes de pensament políticament correcte que s'alimenta de les seqüeles del tardocomunisme i l'espanyolisme pretesament il·lustrat que manté globalment una actitud sectària envers l'Estat d'Israel i el poble jueu en general. No sempre ha estat així a Catalunya, ja que el naixement d'Israel el 1948 i la seva evolució posterior fins als anys seixanta va ser seguida amb interès pels cercles catalanistes i progressistes del nostre país. Però la feblesa de l'espai polític nacionalista i d'esquerres durant la transició va comportar també la sucursalització del pensament i les actituds polítiques que han desembocat en la manca de política exterior pròpia a l'alçada de les necessitats d'una nació sense estat que aspira a tenir-ne un de propi.

En conclusió, una de les primeres tasques a fer des dels cercles culturals, polítics i econòmics amb voluntat nacional catalana és bastir una línia d'actuació que ens doni a conèixer com a país en el marc de civilitzacions que ens és propi, sense sectarismes ni falsos progressismes, amb esperit crític i voluntat d'entesa. I pel que a Israel pertoca, tot i defensar el dret dels palestins a tenir un estat propi, la nació jueva ha de ser un poble amic i el nostre referent a llevant, ja que d'aquest manera també marquem diferències amb els estats espanyol i francès on imperen les conductes contràries a Israel i als valors de llibertat i pluralisme que aquest Estat representa i ens situem en línia amb les perspectives d'aprofundiment democràtic que caracteritzen els sistemes polítics més avançats del món.

4 d'abril de 2005

Toni Bara · GEPEC - Ecologistes de Catalunya

ALGUNS REPTES MEDIAMBIENTALS

En el moment present, quan els més variats grups polítics s'afanyen a prometre programes, idearis i reptes electorals, i quan encara és en curs el POUM de Tarragona i la seva AGENDA 21, el Pla Territorial del Camp de Tarragona, el Pla de Connexions Biològiques, el Pla Director Urbanístic del Camp, etc., des del GEPEC oferim el següent catàleg d'idees, creiem que estratègiques, per tal d'elevar el llistó en la planificació i gestió del valuós, ingent i interessant entorn natural que encara conserva el municipi, i les subcomarques del Baix Gaià i Baix Francolí.

• Consolidar la CORONA VERDA agroforestal de Llevant, des del Pont del Diable fins a Tamarit, i des dels boscos entorn de l'estació de l'AVE-Perafort fins a Sant Salvador i el Francolí, tot passant per Mas Enric, el Mèdol, el Bosc de la Marquesa i la Platja Llarga, la Savinosa..., i alhora evitant que cap amenaça hipotequi la unitat d'aquest cinturó verd i que res no trenqui la seva continuïtat com a connector biològic i paisatgístic entre el Baix Gaià i el Baix Francolí. Aquesta acció, pot representar una estructura que biogeogràficament pot actuar com a referent i ordeni tant els espais lliures com el sòl urbà annex. Cal planificar decididament amb detall l'abast de la CORONA VERDA, dotar-la de la corresponent normativa d'ús i gestió, els convenients organismes gestors i destinar-hi els pressupostos necessaris per a la rehabilitació ambiental, el manteniment i la promoció.

• Consolidar la preservació de la conca del riu Gaià, el litoral associat i la seva mar (el nostre segon riu) tot reclamant el seu cabal i règim ecològic, valoritzant la funció com a oasi natural que ordena i fa de frontera urbanística amb la regió metropolitana de Barcelona, i com el principal connector biològic de les comarques de Tarragona, de primer ordre, entre el litoral i l'interior del país: connecta la Mediterrània, a través del Tarragonès-Alt Camp-Baixa Segarra-Solsonès, amb el Pirineu mateix! Cal subscriure i impulsar el Parc eco-històric de la Marca de les Terres del Gaià com un conjunt d'entitats i persones que ja l'estem implementant mitjançant les Declaracions de Renau i de Querol, acordades recentment, amb l'horitzó de continuar el procés iniciat de cerca de consens arreu dels pobles de les Terres del Gaià. Tarragona no hi pot faltar!

• Evitar l'innecessari passeig projectat a la platja Llarga i, al contrari, naturalitzar el seu paisatge tot restaurant els hàbitats naturals, tant de duna com de rereduna i d'aiguamolls. La platja Llarga de Tarragona encara manté la seva idiosincràsia com a espai natural i cal conservar-lo coherentement tal i com es reclama, desclassificant els Plans Parcials annexos per tal d'assegurar-ne la pervivència.

• Compatibilitzar la conservació de l'entorn natural del morrot de la Rabassada-Savinosa-Cala Romana amb el centre universitari projectat, i ordenar i recuperar ambientalment i paisatgística tot l'espai.

• Mantenir el cementiri fracassat vora el Llorito com a zona verda d'esbarjo i arranjar-hi com cal una Àrea Forestal Recreativa dotada de serveis –taules, papereres, fogons, fonts, sanitaris...–; cal que sigui un equipament principal que absorbeixi les necessitats socials de lleure en respectuós contacte amb la natura.

• Mantenir la zona esportiva del Gimnàstic i la Ciutat Esportiva de Llevant, i emmarcar aquesta com una àrea d'influència i transició vers la CORONA VERDA.

• Alliberar la zona de Mas d'en Pastor-Rodolat del Moro, Mas d'en Sorder, Mèdol-Mas d'en Jover-la Móra 2, la Budellera, Mas Rabassa, i els ja Plans Parcials 27 i 28 rere la Platja Llarga, i tots aquells espais agroforestals sobre els que actualment es planifica la urbanització, i integrar-los lògicament a la CORONA

VERDA, en coherència amb el conveni signat recentment «COMPTE ENRERE 2010» entre l'Ajuntament de Tarragona i la UICN, i d'acord amb altres entitats ambientalistes.

En aquest sentit són preocupants les pretensions actuals de crear nous nuclis confrontats amb el medi natural, així com l'extensificació d'algunes urbanitzacions ja assentades, model obsolet de creixement absolutament insostenible i depredador de territori, degradador de l'espai natural, bosc o conreus i, en definitiva, del paisatge. En són exemples indiscutibles el recreixement pretès de la urbanització del Rodolat del Moro o la Móra 2, aquesta darrera amb pendents superiors al 20% i amb una part considerable afectada pel darrer incendi de la zona, fets que n'impossibiliten la requalificació segons la legislació actual. Tanmateix, les raons esgrimides des de l'equip de govern municipal són injustificables: per poder dotar de serveis de transport als veïns actuals no paga la pena la pèrdua d'un espai natural i, evidentment, la seva finalitat no justifica els mitjans.

• Urbanitzar correctament i de forma sostenible Terres Cavades, modèlicament, amb habitatges sostenibles de 3-4 plantes, amb sistemes d'estalvi energètic, d'aigua i llum, amb petites zones verdes comunitàries... Realment una zona de creixement natural, de forma compacta amb el nucli urbà que, a mig termini, s'endevina com un continuum des de Sant Pere i Sant Pau a Tarragona ciutat. Créixer lleugerament, biogeogràficament i urbanísticament, vers la zona de Terres Cavades és racional i lògic, malgrat tot, però, aquest és també un procés que a priori ha d'obtenir la necessària acceptació social i acord amb el veïnat actual.

• Conservació de la part baixa del comellar de Terres Cavades com a gran zona verda del pertinent Pla Parcial a planificar de nou, i amb la funció de nexe d'unió principal de la zona del Llorito –i de la CORONA VERDA en general– amb la pròpia ciutat: una zona verda relativament lineal a modus de corredor verd ciutat-camp de forma directa. Aquest encara constitueix un territori amb significatius valors ambientals, amb una profunditat important de terra fèrtil, que manté una gran potencialitat de recuperació ambiental i que podria absorbir gran part de les necessitats socials de contacte respectuós amb la natura i de lleure de la població de Tarragona.

• Preservació específica del paratge de les coves del Llorito i el seu entorn, un extens espai natural que acull valors significatius tant naturalístics com paisatgístics, històrics i socials.

• Recuperar els diversos trams abandonats de l'antiga carretera del Pont d'Armentera, passat Sant Pere i Sant Pau, com a miradors paisatgístics vers el paratge de les coves del Llorito, les muralles de la ciutat i la mar Mediterrània.

• Conservació general, en qualsevol planejament urbanístic, de les àrees de sòl fèrtil de potència significativa, com els comellars, concentrant-ne les transformacions urbanístiques a les parts de terreny més magre com, per exemple, sobre les pedreres del Llorito o sobre antics abocadors.

• Derivar els grans creixements de la ciutat vers el triangle Tarragona-Reus-Vilaseca, i ordenar i rehabilitar, amb dignitat i de manera decidida, el barris de Ponent, amb operacions clares de cirurgia urbanística, tot potenciant les grans zones verdes com a referents i nexes d'unió de les diferents àrees urbanes i preveient-hi mitjans de transport col·lectiu eficients.

• Engegar el TRAMCAMP i realitzar una promoció clara d'altres sistemes col·lectius alternatius de transport, com ara la creació d'una moderna xarxa de carrils bici.

• Establir un servei de transport públic mancomunat per a tots pobles del Baix Gaià i rodalies, **i** estudiar les possibilitats d'un mitjà tipus TRAMCAMP o autobús ecològic. A Renau, en aquest cas, el transport públic és una clara mancança ja el dia d'avui, i un dels pretextos de l'alcaldia actual per créixer i multiplicar el poble, insosteniblement, i assolir llavors servei d'autobús, etc.

• Recuperar l'antiga via de Roda-Reus com a VIA VERDA, i que esdevingui una nova eina d'unió i promoció per tal de vitalitzar socialment i turística la zona del Baix Gaià-Baix Francolí, tot conferint una marca significativa de qualitat de vida i mediambiental.

• Connexió de TOTA la xarxa aigües residuals cap a les pertinents depuradores i creació, si cal, de noves per tal de possibilitar

Àrea on se situaria la «Móra 2», on tanmateix es pot apreciar la zona afectada per l'incendi forestal pretèrit.

el sanejament en origen i la reutilització. És realment patètic comprovar com en ple segle XXI, en el marc d'Europa, la Riera de la Boella, per aquest cas concret, resta com una simple claveguera a l'aire lliure que travessa impunement la carretera N-340 i el Complex Educatiu de la Universitat Laboral, i desemboca a la mar Mediterrània. Paradoxalment, increïblement, la platja de la Pineda de Vilaseca recull guardons i mèrits, i...

• Recuperar com a espai seminatural l'entorn del Riu Clar, dotar-lo de suficient amplitud i recuperar l'antiga llera al pas pels barris, amb vegetació autòctona característica d'aquests hàbitats riberals, i arranjar-hi itineraris naturalístics.

• Naturalitzar els grans jardins urbans com la punta del Miracle, el Camp de Mart, el parc de la Ciutat, entre Campclar-Bonavista, etc., amb planta autòctona de refugi-nidificació-comestible, caixes-niu, menjadores per ocells i esquirols, punts d'aigua, rocalles que possibilitin l'establiment de caus, acotament de zones de tranquil·litat per a la fauna, etc., i equipar-los amb rètols interpretatius.

• Naturalitzar coherentement els ecosistemes de ribera del Francolí al pas confrontat amb la ciutat, tot millorant-ne paisatgísticament l'entorn, amb aportació de substracte intersticial a les esculleres, el recobriment amb malles geotèxtils i sembra d'herbàcies autòctones, l'estaquillat amb espècies helofítiques, arbustives i arborescents pròpies dels ecosistemes riberals... Cal fixar i estabilitzar els marges riberencs, de manera lògica, tal i com s'ha evidenciat darrerament.

• Restaurar els ecosistemes de ribera del Francolí aigües amunt del pas pel nucli urbà, mitjançant la reforestació dels boscos de ribera estructurats en comunitats forestals d'albereda, salzeda, baladrar, tamarigar, etc. Crear d'àrees de tranquil·litat per a la fauna, bassals, illes i platgetes fluvials, posaders i talussos de nidificació, etc., paral·lelament a la disposició equipaments d'educació ambiental integrats.

• Engegar els pertinents Plans Tècnics de Gestió i Millora Forestal amb Objectiu Protector arreu dels boscos de Tarragona, de forma que, mitjançant aclarides selectives de pins i altres espècies pirròfites de brolla, es potenciï eficaçment la maduració dels boscos del municipi cap a alzinars, o bé màquies i rouredes. aquestes són les comunitats vegetals autòctones del país, molt més estables i resistents a pertorbacions com els incendis forestals o les plagues de processionària.

• Engegar Plans Tècnics de Gestió de Fauna de les espècies exigües, en especial conills i llebres, perdius i guatlles, rapinyaires, mamífers carnívors i rats-penats, amfibis i rèptils, etc. Caldrà recuperar corredors i restablir passos de fauna a través de les nombroses infraestructures lineals que fragmenten i aïllen les poblacions animals (AP-7, N-340, ferrocarrils).

• Endegament de Plans de Conservació del Patrimoni Històric Agrícola i Antropològic: barraques de pedra seca, marges, cocons i aljubs, masos...

• Recuperar basses o crear-ne de noves que, naturalitzades, poden oferir múltiples objectius: servei contra incendis, pel rec de goteig i l'abeurada de bestiar, pels amfibis –amenaçats a escala mundial– i la fauna en general.

• Adquirir com a patrimoni públic el Bosc de la Marquesa i el Mas Grimau, amb la implicació del Ministeri de Medi Ambient, la Generalitat i l'Ajuntament, sense deixar de banda fundacions.

• Reconstruir i rehabilitar Mas Grimau com a equipament públic de referència per a l'espai protegit del Bosc de la Marquesa, i que esdevingui així un immillorable ecomuseu i centre d'interpretació, equipat amb un jardí botànic situat a la nau adjunta –on s'hi conserva la savina litoral més gran de Catalunya, catalogada com a monumental per la Generalitat–, i recuperar la torre de defensa annexa com a mirador paisatgístic i punt de guaita contra incendis, que podria acollir a més a més l'oficina de gestió de l'espai i una estació biològica.

• Ordenar el lleure a les zones forestals, amb programes específics d'educació ambiental dirigits a les escoles i a la població en general, amb personal especialitzat, itineraris i equipaments.

• Sistematitzar la vigilància dels espais lliures, tant els jardins com els espais naturals, amb Consergeria de Camp, personal amb perfil adequat per a desenvolupar alhora les funcions de vigilants i educadors ambientals, i de realitzar el precís seguiment naturalístic dels nostres espais naturals.

Sobre aquestes i d'altres qüestions, el GEPEC disposa d'extensa informació tècnica i naturalista que de ben segur pot resultar d'interès per a engegar una planificació territorial i ambiental de qualitat, veritablement participada, al municipi de Tarragona, la qual oferim a totes aquelles persones i entitats interessades en la millora del nostre entorn, a les diferents agrupacions polítiques i responsables municipals, així com a l'administració territorial i mediambiental de la Generalitat i al seu personal tècnic.

TONI BARA, biòleg

abara@xtec.cat

El passeig a la Platja Llarga, de facto: la pròpia sorra de la platja!

Àmbit possible de la CORONA VERDA del llevant tarragoní agroforestal

Fer

www.guillemoliver.co